

Η Κυθρέα κατά τη διάρκεια της Βενετοκρατίας σημαντικά στοιχεία από το κρατικό Αρχείο Βενετίας για την ενοικίαση νερόμυλων της Κυθρέας

της δρος Αικατερίνης Χ. Αριστείδου

Στη μνήμη Λοΐζου Γεωργίου*

Η Βενετία, αφού πέτυχε να καταλάβει την Κύπρο με δόλιο τρόπο, χωρίς να χυθεί σταγόνα αίματος, οργάνωσε στο νησί το δικό της διοικητικό σύστημα. Η αναδιοργάνωση της διοίκησης άρχισε αμέσως μετά τον θάνατο του Ιακώβου Β΄ με τη λήψη ορισμένων μέτρων και συνεχίστηκε ακόμη πιο εντατικά πάνω στις ίδιες πάντοτε γραμμές μετά την απομάκρυνση της Αικατερίνης Κορνάρο από την Κύπρο το 1489.

Τον κύριο συμπαγή όγκο του κυπριακού πληθυσμού κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας αποτελούσε το γηγενές ελληνορθόδοξο στοιχείο, που αντιπροσώπευε σταθερά πέραν του 90% του συνολικού πληθυσμού. Οι Βενετοί, οι Φράγκοι, οι Μαρωνίτες, οι Σύροι, οι Εβραίοι, οι Αρμένιοι, οι Κόπτες, οι Ιακωβίτες, οι Νεστοριανοί κ.ά. υπολογίζεται ότι αποτελούσαν λιγότερο του 10%. Ο αστικός πληθυσμός αποτελούσε το 15-20% των κατοίκων του νησιού, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του –μεταξύ 80% και 85%– ζούσε στην ύπαιθρο, σε 800-900 χωριά διασκορπισμένα στις δώδεκα επαρχίες του νησιού. Η Κυθρέα ανήκε στην επαρχία Λευκωσίας και το 1565 είχε πέραν των 1.000 κατοίκων (Βλ. Αικ. Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Α΄ (1474-1508), Λευκωσία 1990, σ. 83).

Κατά τη διάρκεια της Βενετοκρατίας η παραγωγή βαμβακιού ήταν 20.000-30.000 καντάρια. Οι κυριότερες περιοχές καλλιέργειας βαμβακιού κατά τη Βενετοκρατία ήταν τα Κούκλια, η Επισκοπή, η Λεύκα και η Κυθρέα.

Η Βενετία θεωρούσε την Κύπρο ως μια αποικία την οποία έπρεπε να εκμεταλλεύεται όσο το δυνατό περισσότερο. Η κατοχή της Κύπρου είχε για τη Βενετία διπλή σημασία, οικονομική και στρατιωτική. Όμως από

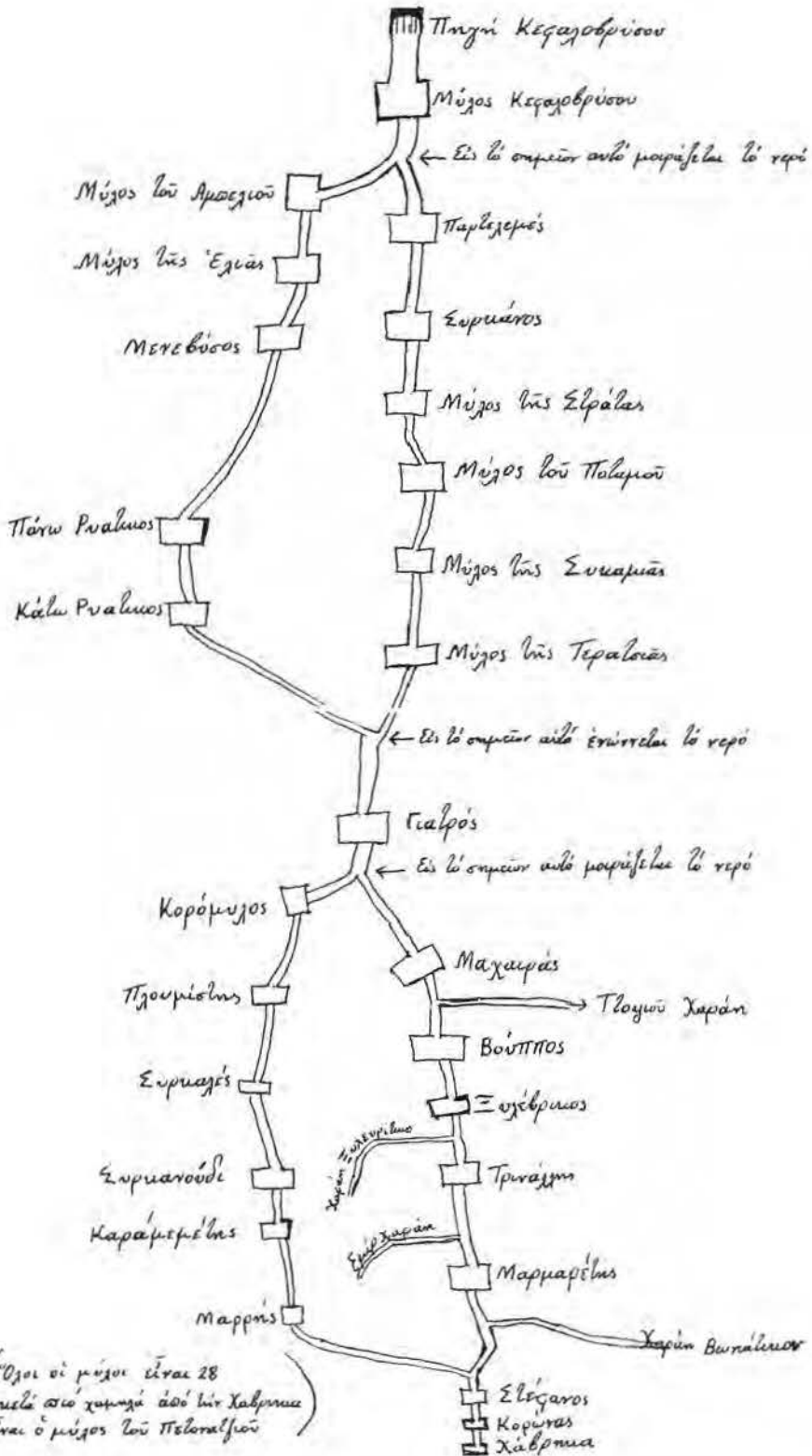
* Το σχεδιάγραμμα των μύλων της Κυθρέας (σ. 14) μου το έδωσε ο αείμνηστος Λοΐζος Γεωργίου (1924-2009), από την Κυθρέα, δεινός γνώστης της λειτουργίας των νερόμυλων της κωμόπολης. Ο ίδιος εργάστηκε για χρόνια στο νερόμυλο της οικογένειάς του, τον «Μύλο του Μαρρή». Αργότερα ενοικίασε τον «Μύλο Γιατρό».

διάφορα έγγραφα αποδεικνύεται ότι η οικονομική σημασία υπερτερούσε κατά πολύ της στρατιωτικής.

Μια άλλη διάσταση της οικονομικής σημασίας που είχε η Κύπρος για τη Βενετία ήταν και η συλλογή φόρων. Βέβαια παράλληλα λαμβάνονταν μέτρα και για την εκπλήρωση όλων των άλλων υποχρεώσεων του πληθυσμού προς το κράτος, όπως ήταν οι προμήθειες σιτηρών, οι αγγαρείες και η κατασκευή αμυντικών έργων. Ωστόσο η οικονομική εκμετάλλευση, που υφίστατο το νησί, γινόταν ακόμη πιο έντονη σε περιόδους, που η Βενετική Δημοκρατία αντιμετώπιζε σοβαρά οικονομικά προβλήματα, κυρίως λόγω πολέμου ή απειλής πολέμου με άλλα κράτη. Μια τέτοια περίοδος ήταν και το διάστημα μεταξύ του 1509 και 1517.

Καθόλη τη διάρκεια της πιο πάνω περιόδου κύρια επιδίωξη της Βενετικής Δημοκρατίας ήταν η επανάκτηση των ιταλικών εδαφών, που είχε χάσει από τις ενωμένες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις. Οι αυξημένες οικονομικές δαπάνες στις οποίες υποβαλλόταν εξαιτίας των κινητοποιήσεων και προετοιμασιών που αναλάμβανε με στόχο την αύξηση της πολεμικής ετοιμότητας των μάχιμων δυνάμεών της και οι πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των συμμαχικών δυνάμεων σε συνδυασμό με την οικονομική κάμψη που ακολούθησε μετά το 1508, ανάγκασαν τη Βενετική Δημοκρατία να αναζητήσει διάφορους τρόπους με σκοπό την ενίσχυση των δημόσιων οικονομικών της. Ανάμεσα σ' αυτούς σημαντική θέση κατέχει η έκδοση διαφόρων υποχρεωτικών χρεογράφων υπό μορφή πολεμικών δανείων, στην αγορά των οποίων αναγκάστηκαν να συμμετάσχουν και οι Κύπριοι, καθώς επίσης και οι ενοικιάσεις ή πωλήσεις (ενοικιάσεις για 15-20 χρόνια) κτημάτων, ολόκληρων χωριών και άλλων πλουτοπαραγωγικών πόρων στην Κύπρο που ανήκαν στο κράτος.

Οι ενοικιάσεις ή πωλήσεις χωριών και άλλων πλουτοπαραγωγικών πόρων εντάσσονταν στα πλαίσια της γενικότερης πολιτικής της Βενετίας, που όσον αφορά την Κύπρο στόχευε στην εξασφάλιση όσο το δυνατό μεγαλύτερων οικονομικών ωφελημάτων. Η πολιτική αυτή, παρά το γεγονός ότι εφαρμόστηκε στην Κύπρο από την αρχή σχεδόν της κατάκτησης του νησιού από τους Βενετούς, κατέστη ιδιαίτερα έντονη κυρίως κατά τη διάρκεια της περιόδου 1509-1517. Η αδήριτη ανάγκη να καλύψει τις αυξημένες οικονομικές ανάγκες που αντιμετώπιζε λόγω του πολέμου, που διεξήγαγαν με αυτή τα ευρωπαϊκά κράτη, τα οποία συνασπίστηκαν εναντίον της στα πλαίσια της συμμαχίας του Καμπραί, ανάγκασε τη Βενετία να αυξήσει τις ενοικιάσεις και πωλήσεις όχι μόνο κτημάτων, αλλά

και ολόκληρων χωριών, μύλων βαφείων και άλλων πλουτοπαραγωγικών πόρων, που ανήκαν στο κράτος. Τα έσοδα που εισπράττονταν από τέτοιες ενοικιάσεις ή πωλήσεις, σύμφωνα με πάγιες οδηγίες του Συμβουλίου των Δέκα, που είχε και τον τελευταίο λόγο για την πραγματοποίησή τους, έπρεπε να στέλνονται στη Βενετία το συντομότερο δυνατό. (Βλ. Αικατερίνης Αριστείδου, «Ενοικιάσεις και πωλήσεις φεούδων επί Βενετοκρατίας στην Κύπρο κατά την περίοδο 1509-1517», *Κυπριακαί Σπουδαί*, τόμ. ΝΖ'-ΝΗ', Λευκωσία 1995, σσ. 11-21).

Το ύψος του ενοικίου, που καταβαλλόταν για την ενοικίαση κάποιου κτήματος, εξαρτιόταν από το μέγεθος του ίδιου του κτήματος, την αποδοτικότητα του, τα δικαιώματα νερού που μπορούσε να έχει, τον αριθμό των παροίκων, που ανήκαν σ' αυτό, καθώς και από διάφορους άλλους παράγοντες. Με ανάλογα κριτήρια καθοριζόταν και το ενοίκιο ενός χωριού, ενός μύλου, ή ενός βαφείου. Με βάση ορισμένα κριτήρια, κάθε χωριό που ενοικιαζόταν, είχε μια εκτιμημένη αξία, που χρησίμευσε ως βάση για τον υπολογισμό του καταβαλλόμενου ενοικίου. Το ενοίκιο συνήθως αντιστοιχούσε προς το 7-8% της εκτιμημένης αξίας του χωριού. Στην προσπάθεια του ν' αυξήσει τα οικονομικά κέρδη, που είχε η Βενετική Δημοκρατία από το νησί, το Συμβούλιο των Δέκα διέτασσε κατά διαστήματα την κυβέρνηση της Κύπρου να επανεξετάζει, κατά πόσο οι εκτιμήσεις που υπήρχαν για τα διάφορα χωριά ή κτήματα ήταν ορθές, ώστε αυτά να ενοικιάζονται στην κανονική τιμή, για να μη ζημιώνεται η Γαληνοτάτη.

Μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις το Συμβούλιο των Δέκα ζητούσε πληροφορίες για την απόδοση κάποιων χωριών σε χρονιές που δεν προκαλούνται ζημιές από ακρίδες ή για την κατάσταση στην οποία βρισκόταν ένας μύλος, που επρόκειτο να ενοικιαστεί, ώστε να μπορέσει να μορφώσει αντικειμενική γνώμη σχετικά με το ύψος του ενοικίου, ή της τιμής πώλησής τους. Συνήθως τα χωριά, τα κτήματα ή οι μύλοι ενοικιάζονταν ή πουλιούνταν σε δημόσιο πλειστηριασμό και δίνονταν στο άτομο, που πρόσφερε τα περισσότερα χρήματα.

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ενοικιαστές κάποιου χωριού ή μύλου, επιπρόσθετα από το συμφωνημένο ενοίκιο, κατέβαλλαν και κάποιο άλλο καθορισμένο ποσό, που ως ένα είδος επιπρόσθετης οικονομικής επιβάρυνσης καταβαλλόταν σε κάποια εκκλησία ή μοναστήρι ή και σε πρόσωπα που κατάγονταν από ευγενείς οικογένειες. Η σύνδεση των εν λόγω εκκλησιών ή μοναστηριών ή προσώπων με τα ενοικιαζόμενα κτήματα ή χωριά γινόταν

με απόφαση του Συμβουλίου των Δέκα. Μια τέτοια σύνδεση αποφασιζόταν, είτε γιατί τα προς ενοικίαση κτήματα ή μύλοι ανήκαν μερικώς και σε κάποια εκκλησία ή μοναστήρι, είτε γιατί κάποια πρόσωπα είχαν προσφέρει αξιόλογες υπηρεσίες προς τη Βενετική Δημοκρατία, η οποία κατ' αυτόν τον τρόπο ήθελε να τους ανταμείψει εξασφαλίζοντάς τους κάποιο μικρό έστω εισόδημα.

Η σημαντική δέση που είχε η Κυδρέα, ευρισκόμενη στη σιτηροπαραγωγική πεδιάδα της Μεσαορίας και πολύ κοντά στο μεγάλο καταναλωτικό κέντρο της πρωτεύουσας, καθώς επίσης η πολύτιμη και απαραίτητη κινητήρια δύναμη που διέδετε για τη λειτουργία πολλών νερόμυλων, χάρις στα άφθονα νερά του Κεφαλόβρυσου, ευνόησαν σημαντικά την ανάπτυξη της αλευροποιίας. Στην περιοχή του χωριού λειτουργούσαν από τα παλιά χρόνια πολλοί αλευρόμυλοι που κινούνταν με το νερό του Κεφαλόβρυσου. Η Κυδρέα κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας ήταν βασιλικό φέουδο. Στις μεσαιωνικές πηγές συναντούμε ενδιαφέρουσες αναφορές για τους μύλους της Κυδρέας. Αναφέρεται ότι το 1220 η αντιβασίλισσα της Κύπρου Αλίκη παραχώρησε στον Λατίνο αρχιεπίσκοπο Λευκωσίας το δικαίωμα εκμετάλλευσης και χρησιμοποίησης των μύλων της Κυδρέας για σωτηρία της ψυχής του συζύγου της Ούγου Α΄ (1205-1218) και των προγόνων της. Το 1232 Λογγοβάρδοι στρατιώτες των δυνάμεων του Γερμανού αυτοκράτορα Φρειδερίκου Β΄, υποχωρώντας από την Αμμόχωστο προς τη Λευκωσία, πέρασαν και από την Κυδρέα, όπου και κατέστρεψαν τους περίφημους μύλους της.

Στα τέλη του 16ου αιώνα, ο Στέφανος Λουζιτιανός μνημονεύει τους ωραίους κήπους της Κυδρέας και το νερό του Κεφαλόβρυσου που κινούσε τους νερόμυλους και πότιζε τις βαμβakoφυτείες. Ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, στο γνωστό έργο του *Ιστορία Χρονολογική της νήσου Κύπρου*, που εκδόθηκε το 1788, αναφέρει ότι στην Κυδρέα υπήρχαν πέραν των 30 αλευρόμυλων. Στους αλευρόμυλους της Κυδρέας αναφέρεται επίσης ο περιηγητής Ali Bey (Ισπανός περιηγητής, ο don Domingo Badia-y-Leyblich) που επισκέφθηκε την Κυδρέα το 1806 και ο Αθανάσιος Σακελλάριος που έγραψε γι' αυτούς στα μέσα του 19ου αιώνα. Σύμφωνα με μία άλλη αναφορά το 1879 στην Κυδρέα βρίσκονταν σε χρήση 32 αλευρόμυλοι. Ο αριθμός των αλευρόμυλων της Κυδρέας διατηρήθηκε γύρω στους 28-30 μέχρι και τα μέσα του αιώνα μας (Βλ. Χρ. Πέτσα, «Αλευροποιία της Κυδρέας», *Ελεύθερη Κυδρέα*, αρ. τεύχ. 10, Γενάρης-Απρίλης 1981, σσ. 178-188).

Στον δεύτερο τόμο των βενετσιάνιων εγγράφων μου εξέδωσα ένα έγγραφο στο οποίο αναφέρεται ότι ο ευγενής Χριστόφορος Chier υπέβαλε αίτηση στο Συμβούλιο των Δέκα, με το οποίο ζητούσε να του παραχωρηθεί ο μύλος Τρινάλης, ο οποίος διατηρεί το ίδιο όνομα μέχρι σήμερα

Ο CHRISTOFORO CHIER ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΥΠΟΒΑΛΛΕΙ ΑΙΤΗΣΗ
ΣΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΔΕΚΑ, ΜΕ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΖΗΤΑ ΝΑ ΤΟΥ
ΠΑΡΑΧΩΡΗΘΕΙ Ο ΜΥΛΟΣ ΤΡΙΝΑΛΗΣ ΣΤΗΝ ΚΥΘΡΕΑ

Βενετία, 2 Οκτωβρίου 1513

Ο Christoforo Chieri υποβάλλει αίτηση στο Συμβούλιο των Δέκα, με την οποία ζητά να του παραχωρηθεί ο μύλος Τρινάλης (Trina) στο χωριό Κυδρέα. Ο πιο πάνω μύλος, αφού αφαιρεθούν 25 δουκάτα, που δίνονται υποχρεωτικά σε κάποια εκκλησία και 15 δουκάτα για έξοδα, ενοικιάζεται σε δημόσιο πλειστηριασμό για 61 δουκάτα και ένα βυζάντιο, που σημαίνει ότι το ετήσιο ενοίκιο ανέρχεται σε 12 soldi de pizoli.

Για τον πιο πάνω μύλο ο Chier προσφέρει ως ενοίκιο το 7% των εσόδων, που θα έχει απ' αυτόν. Το Συμβούλιο των Δέκα ζητά πληροφορίες για την κατάσταση και τη χρησιμότητα του μύλου, ώστε το Collegio να μπορέσει να μορφώσει γνώμη σχετικά με το ενδεχόμενο πώλησης του μύλου στον Christoforo Chier. Σε περίπτωση που οι ιδιοκτήτες των εκκλησιών δεν συμφωνήσουν με αυτή την πώληση, τότε να πωληθεί μόνο το μερίδιο που ανήκει στη Γαληνοτάτη.

Δημοσιεύτηκε από την Αικατερίνη Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Β' (1509-1517), Λευκωσία 1994, σσ. 149-151, αρ. εγγρ. 70, όπου εκδόθηκε για πρώτη φορά από το πρωτότυπο που βρίσκεται στο A.S.V., Consiglio dei Dieci, Misti, Reg. 36, σ.82 (35). Το ίδιο έγγραφο, αλλά πολύ κακογραμμένο και δυσανάγνωστο, βρίσκεται στη Filza 32, αρ. εγγρ. 60.

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΑΠΟΔΕΧΕΤΑΙ ΤΗΝ ΑΙΤΗΣΗ ΤΟΥ
CHRISTOFORO CHIERI ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΔΥΟ ΜΥΛΩΝ ΣΤΗΝ
ΚΥΘΡΕΑ ΣΤΟ ΕΜΠΛΕΙΟ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΚΥΘΡΟΥ

Βενετία, 12 Οκτωβρίου 1513

Με ελαφρές τροποποιήσεις στη διατύπωση, το Συμβούλιο των Δέκα αποδέχεται την αίτηση, που ο Christoforo Chieri, γιος του μακαρίτη Marco, υπέβαλε προς τη Γαληνοτάτη για την αγορά δύο μύλων στην Κυ-

θρέα στο εμπαιλίο του Παλαικύθρου. Ο ένας μύλος, που ονομαζόταν *Μοσχοπόδας* (Muscopoda), συνήθως ενοικιαζόταν έναντι 80 δουκάτων για κάθε 5 χρόνια και ο άλλος ονομαζόταν μύλος του *Τρινάλη* (Ternali), που επίσης ετίθετο σε δημόσιο πλειστηριασμό έναντι 101 δουκάτων και 2 βυζαντίων τον χρόνο. Με την αφαίρεση 30 δουκάτων τον χρόνο για τα έξοδα συντήρησής τους, οι δύο μύλοι ενοικιάζονταν για 151 δουκάτα και 2 βυζάντια τον χρόνο. Οι δύο μύλοι επιβαρύνονταν με 50 δουκάτα τον χρόνο, που δίνονταν στη Μαρία, μητέρα του Φιλίππου Δεσφόρες και 25 δουκάτα τον χρόνο, που δίνονταν στην εκκλησία του Αγίου Μάμα, του προστάτη του πεζικού, σύνολο 75 δουκάτα τον χρόνο. Ο Christoforo Chieri ήθελε να αγοράσει τους δύο αυτούς μύλους, χωρίς να υποχρεούται να δίνει οποιεσδήποτε άλλες παραχωρήσεις, γι' αυτό και πρόσφερε 2.157 δουκάτα αμέσως και 100 δουκάτα θα παρέδινε στο δημόσιο ταμείο στην Κύπρο, μετά από δύο μήνες μετά την εκεί άφιξή του.

Δημοσιεύτηκε από την Αικατερίνη Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Β' (1509-1517), Λευκωσία 1994, σσ. 151-154, αρ. εγγρ. 71, όπου εκδόθηκε για πρώτη φορά από το πρωτότυπο που βρίσκεται στο A.S.V., Consiglio dei Dieci, Misti, Reg. 36, σσ.85-85v (38-38v). Το ίδιο έγγραφο, αλλά πολύ κακογραμμένο και δυσανάγνωστο, βρίσκεται στη Filza 32, αρ. εγγρ. 74.

Οι ενοικιάσεις χωριών, μύλων και άλλων πλουτοπαραγωγικών πηγών στην Κύπρο γίνονταν συνήθως για περίοδο πέντε ετών, ενώ η αγορά κάλυπτε την περίοδο τριών συνεχών ενοικιάσεων, δηλαδή δεκαπέντε χρόνια. Η Δημοκρατία της Βενετίας εφαρμόζε την πρακτική της παραχώρησης ιδιοκτησίας στους αγοραστές για καθορισμένη εκ των προτέρων και σύντομη χρονική διάρκεια (συνήθως δεκαπέντε μόνο ετών) για να έχει τη δυνατότητα, όταν θα εξέπνεε η χρονική αυτή περίοδος, να πωλήσει και πάλι το ίδιο χωριό ή κτήμα ή μύλο και να εισπράξει έτσι νέα μεγαλύτερα χρηματικά ποσά. (Βλ. Αικατερίνης Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Γ', (1518-1529), Λευκωσία 1999, σ. 17).

Αυτό το έγγραφο είναι πολύ σημαντικό επειδή πληροφορούμαστε ότι κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας η Γαλιηνοτάτη εισέπραττε σημαντικά έσοδα από την ενοικίαση των μύλων της Κυθρέας. Μόνο από τους δύο μύλους, που αναφέρονται στο έγγραφο, το ενοίκιο που εισέπραττε η Βενετική Δημοκρατία ανερχόταν σε 151 δουκάτα τον χρόνο. Για την αγορά

(για 15 χρόνια) των δύο αυτών μύλων ο Christoforo Chieri πρόσφερε 2.257 δουκάτα, ποσό τεράστιο για την εποχή εκείνη.

Για καλύτερη κατανόηση της αγοραστικής αξίας του δουκάτου κατά την εποχή εκείνη αξίζει να σημειωθεί ότι ένας πάροικος μπορούσε να απελευθερωθεί καταβάλλοντας για την εξαγορά της ελευθερίας του ένα χρηματικό ποσό 50-100 δουκάτων. Το ποσό αυτό εδεωρείτο αρκετά ψηλό και πολύ ολίγοι μπορούσαν να το καταβάλουν, γι' αυτό ελάχιστοι μπορούσαν να απελευθερωθούν. Το 1516, με αποκλειστικό σκοπό την ενίσχυση του δημόσιου ταμείου, οι «προβλεπές για την ανεύρεση χρημάτων» εισηγήθηκαν, επιπρόσδετα από την πώληση ορισμένων απομακρυσμένων χωριών, να επιτραπεί σε 200 από τους 26.000-27.000 παροίκους, που ανήκαν στα κρατικά κτήματα της Κύπρου, να εξαγοράσουν την ελευθερία τους καταβάλλοντας μόνο 50 δουκάτα ο καθένας και τα χρήματα αυτά να σταλούν στο Συμβούλιο των Δέκα. Η εισήγηση αυτή έγινε τον Μάρτιο του 1516 και έτυχε πολύ ευνοϊκής αποδοχής, αφού περισσότεροι από 1.000 πάροικοι ενδιαφέρθηκαν να κάνουν χρήση αυτής της προσφοράς. Όμως, έξι μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου, ανακοινώθηκε επίσημα από την κυβέρνηση της Κύπρου ότι οι πάροικοι ήταν τόσο φτωχοί, που μόνο ένας διέθετε το αναγκαίο ποσό και μπόρεσε να αποδεχθεί την προσφορά (*Avisano uno solo paricho venuto per francharsi, per esser tutti poveri*).

Ακόμη και οι φεουδάρχες, ελάχιστοι είχαν εισοδήματα πέραν των 1.000 δουκάτων. Οι περισσότεροι είχαν ετήσια εισοδήματα από 100 μέχρι 800 δουκάτα, ή ακόμη από 20 μέχρι 60 δουκάτα (Βλ. Αικ. Αρτιστείδου, «Πλούσιοι και φτωχοί στη Βενετοκρατούμενη Κύπρο», *Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της Ελληνολατινικής Ανατολής*, Βενετία 1998, σσ. 373-386).

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο πρώτος μύλος, ο *Μοσχοπόδας*, πρέπει να υπήρχε τουλάχιστο από τα βυζαντινά χρόνια. Το πιθανότερο είναι ότι συνέχιζε να υπάρχει και μετά τη Βενετοκρατία και διατηρήθηκε μέχρι και τον 20ό αιώνα, αλλά με άλλο όνομα. Τόσο στην περίπτωση της Κυθρέας όσο και άλλων περιοχών που διέδεται αλευρόμυλους όπως ήταν η Κρίτου Τέρρα στην Πάφο, η Κακοπετριά και άλλες συναντούμε περιπτώσεις αλλαγής του ονόματος του μύλου λόγω αλλαγής του ιδιοκτήτη του. Όμως, ο δεύτερος μύλος, ο μύλος του Τρινάλη, διατηρήθηκε με το ίδιο όνομα μέχρι των ημερών μας.

Η κυβέρνηση της Κύπρου, σε επιστολή της στις 6 Μαΐου 1514, δίνει λεπτομέρειες για τους δύο μύλους της Κυθρέας που πουλήθηκαν για λογαριασμό της Βενετικής Δημοκρατίας στον Christoforo Chieri για περίπου 2.200 δουκάτα. Η τιμή πώλησης των μύλων, όπως αναφέρουν, θα μπορούσε να φθάσει πολύ πιο ψηλά, επειδή αυτοί αφήνουν εισόδημα, που ξεπερνά τα 220 δουκάτα τον χρόνο. Μελλοντικά ελπίζουν ότι θα μπορέσουν να πάρουν από την πώλησή τους περισσότερα από 4.000 δουκάτα. (Βλ. Αικ. Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Β', σσ. 183-186, αρ. εγγρ. 89). Το αναφερόμενο πιο πάνω ποσό ως εισόδημα από την εκμετάλλευση των μύλων είναι πολύ ενδεικτικό της μεγάλης σημασίας που οι μύλοι είχαν στην οικονομική ζωή μιας περιοχής και ως εκ τούτου το ζωνηρό ενδιαφέρον που επεδείκνυαν και τα μεγάλα οφέλη που θα είχαν όσοι αποφάσιζαν να ασχοληθούν με την εκμετάλλευσή τους.

Ένα σχεδόν έτος αργότερα το Συμβούλιο των Δέκα ακυρώνει την προηγούμενη απόφασή του, που αφορά την πώληση των πιο πάνω μύλων στον Christoforo Chieri και τούτο εξαιτίας των λανθασμένων πληροφοριών που έδωσε ο ίδιος και πληροφορεί την κυβέρνηση της Κύπρου ότι τους μύλους αυτούς μπορεί να τους πουλήσει σε άλλα πρόσωπα και να εισπράξει περισσότερα χρήματα. Από το προϊόν της πώλησης πρέπει να επιστραφούν στον Christoforo Chieri τα χρήματα που πλήρωσε ή ξόδευσε για τη βελτίωση των μύλων και, όσα περισσεύσουν, να σταλούν στον ταμιά του Συμβουλίου των Δέκα. (Βλ. Αικ. Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Β', σσ. 210-211, αρ. εγγρ. 105).

Στις 16 Σεπτεμβρίου 1514 η κυβέρνηση της Κύπρου βεβαιώνει τη λήψη της πιο πάνω αναφερόμενης επιστολής, ημερομηνίας 2 Αυγούστου 1514, που γράφτηκε από το Συμβούλιο των Δέκα, μάλιστα σε τρία αντίγραφα, ώστε τουλάχιστο ένα να φθάσει στον προορισμό του, και αναφέρεται στην ακύρωση πώλησης των δυο μύλων που διενήργησε η κυβέρνηση της Κύπρου. Τα αντίγραφα έφθασαν όλα στον προορισμό τους, στις 17, 18 και 22 Νοεμβρίου 1514 (Βλ. Αικ. Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Β', σσ. 119-224, αρ. εγγρ. 112, 113, 114).

Από την επιστολή αυτή πληροφορούμαστε ότι το Συμβούλιο των Δέκα θεωρεί ότι η πράξη, βάσει της οποίας ο τοποτηρητής και οι σύμβουλοί του πούλησαν τους μύλους για λογαριασμό της Βενετικής Δημοκρατίας στον

Christoforo Chieri αντί 2.157 δουκάτων, είναι άκυρη, επειδή δεν δόθηκαν οι πραγματικές πληροφορίες. Ως εκ τούτου διατάσσει τον τοποτηρητή και τους αντισυμβούλους του να πουλήσουν τους μύλους στην υψηλότερη δυνατή τιμή για τη Βενετική Δημοκρατία, αφού επιστρέψουν πρώτα στον Christoforo Chieri τα χρήματα, που είχαν εισπράξει απ' αυτόν. Το Συμβούλιο των Δέκα ελπίζει ότι οι μύλοι θα πουληθούν σε τιμή, που θα είναι κατά 1.000 δουκάτα μεγαλύτερη απ' αυτήν που συμφωνήθηκε με τον Christoforo Chieri. Τα χρήματα, που θα εισπραχθούν, θα πρέπει να σταλούν στο ταμείο του Συμβουλίου των Δέκα το συντομότερο δυνατό με τις βενετικές γαλέρες. (Βλ. Αικ. Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Β', σσ. 219-221, αρ. εγγρ. 112).

Το Συμβούλιο των Δέκα, στις 10 Οκτωβρίου 1516, επικύρωσε την πώληση του Νέου Χωρίου Κυθρέας στον Γιαννή (Janni Suriano) για 2.050 δουκάτα. Απ' αυτά ο Γιαννής είχε ήδη πληρώσει τα 1.000 δουκάτα, ενώ τα υπόλοιπα θα τα πλήρωνε αμέσως μετά την επικύρωση της πώλησης από το Συμβούλιο των Δέκα. (Βλ. Αικ. Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Β', σσ. 365-366, αρ. εγγρ. 188).

Το Συμβούλιο των Δέκα, στις 28 Σεπτεμβρίου 1525, συζητά προσφορά του Γιώτη (Παναγιώτη) da Sur για ενοικίαση των χωριών Καλαβασός και Κεφάλα (Chiefala) για 20 χρόνια. Το χωριό Κεφάλα ή Κέφαλος (Chiefalos) υπήρχε κατά τη διάρκεια της Βενετοκρατίας και μαζί με άλλα 14 χωριά υπαγόταν στο εμπαιείο του Παλαικύδρου. Σύμφωνα με τον Ν. Κυριαζή πρόκειται για τον Κεφαλόβρυσον της Κυθρέας (Ν. Κυριαζή, *Τα χωριά της Κύπρου*, σ. 98). Τα χωριά αυτά τώρα ενοικιάζονται έναντι 350 δουκάτων το χρόνο και αυτός προσφέρεται να καταβάλει στο δημόσιο ταμείο της Κύπρου το πιο πάνω ποσό και οτιδήποτε άλλο καταβάλλεται στο βασιλικό ταμείο. Επιπλέον, υπόσχεται να δανείσει στο ταμείο του Συμβουλίου των Δέκα 800 δουκάτα, τα οποία θα του επιστραφούν στην Κύπρο σε διάστημα οκτώ ετών, με ετήσιες δόσεις των 100 δουκάτων. Η προσφορά του Γιώτη απορρίπτεται (Βλ. Αικ. Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Γ', Λευκωσία 1999, σσ. 209-210, αρ. εγγρ. 105). Τελικά, όμως, στις 19 Οκτωβρίου 1525 το Συμβούλιο των Δέκα ενοικίασε τα πιο πάνω χωριά, δηλαδή το χωριό Καλαβασό και το χωριό Κεφάλα, στον Γιώτη, αφού αυτός δέχτηκε να πληρώσει 1.000 δουκάτα.